

УДК 378.14 : 37.047

Яніна В. Лисун

Київський національний університет технологій та дизайну
**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ
АВТОНОМІЇ ВНЗ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД**

В статті досліджено сутність складових та рівнів прояву автономії ВНЗ, уточненні теоретико-методологічні основи діагностики рівня автономності ВНЗ. В статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: монографічний та логічний метод (при уточненні сутності автономності ВНЗ; виявленні складових та напрямків оцінки автономності ВНЗ), метод порівняльного та статистичного аналізу (при дослідженні кількісних значень показників автономності ВНЗ країн Європи, метод графічного аналізу (при побудові графічної інтерпретації механізму автономності ВНЗ).

За результатами дослідження узагальнено принципи функціонування ВНЗ на засадах автономності, конкретизовано показники оцінки автономності ВНЗ за напрямками: організаційна автономність, фінансова автономність, кадрова автономність, академічна автономність. Визначено особливості автономності ВНЗ на прикладі країн Європи та з урахуванням результатів досліджень Європейської асоціації університетів (European University Association – EUA). Розроблено графічну інтерпретацію механізму автономності ВНЗ з використанням комплексного, системного та процесного підходів. Практичний інтерес результатів дослідження полягає у структуризації основних складових автономності ВНЗ, узагальненні рейтингу країн Європи за рівнем автономності ВНЗ.

Ключові слова: *складові автономії ВНЗ, моделі автономії ВНЗ, контроль, незалежність, інтеграція, партнерство, якість освіти, соціальна відповідальність.*

Янина В. Лисун

Киевский национальный университет технологий и дизайна
**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДИАГНОСТИКИ
АВТОНОМИИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ**

В статье исследована сущность, составляющие и уровни проявления автономии вузов, уточнены теоретико-методологические основы диагностики уровня автономности вузов. В статье использованы общенаучные и специальные методы исследования: монографический и логический метод (при уточнении сущности автономности вузов; выявлении составляющих и направлений оценки автономности вузов), метод сравнительного и статистического анализа (при исследовании количественных значений показателей автономности вузов стран Европы, метод графического анализа (при построении графической интерпретации механизма автономности вузов).

По результатам исследования обобщены принципы функционирования вузов на основе автономности, конкретизированы показатели оценки автономности вузов по направлениям: организационная автономность, финансовая автономность, кадровая автономность, академическая автономность. Определены особенности автономности вузов на примере стран Европы и с учетом результатов исследований Европейской ассоциации университетов (European University Association - EUA). Разработана графическая интерпретация механизма автономности вузов с использованием комплексного, системного и процессного подходов.

Практический интерес исследования заключается в структуризации основных составляющих автономности вузов, обобщении рейтингов стран Европы по уровню автономности вузов.

***Ключевые слова:** составляющие автономии вузов, модели автономии вузов, контроль, независимость, интеграция, партнерство, качество образования, социальная ответственность.*

Yanina V. Lisun

Kyiv National University of Technologies and Design

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF DIAGNOSTICS UNIVERSITY AUTONOMY: EUROPEAN EXPERIENCE

The purpose of the article is to study the nature, components and levels of autonomy manifestation universities, clarify theoretical and methodological foundations diagnosis of university autonomy. The paper used general scientific and special methods: onohrafichnyy and logical method (with utochchnenni essence of the autonomy of universities, identifying components and areas of evaluation autonomous universities), a comparative and statistical analysis (the study of numerical values of the autonomy of universities in Europe, the method of graphical analysis (in building a graphic interpretation of the mechanism of autonomy of Universities).

The article summarizes the principles of the university on the basis of autonomy, specified performance evaluation of university autonomy in areas: organizational autonomy, financial autonomy, staffing autonomy, academic avatonominst. The features of university autonomy the example of the edges of Europe and based on the results of research European University Association (European University Assosiation - EUA).

Developed graphical interpretation of the mechanism of autonomy of universities using an integrated, system and process approaches. Practical interest of research results is the structuring of the main components of the autonomy of universities, ranking the compilation of European countries by the level of autonomy of universities.

***Keywords:** constituent university autonomy, university autonomy model, control, independence, integration, partnership, quality, social responsibility.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Забезпечення високого конкурентного статусу ВНЗ обумовлює необхідність динамічного розвитку освіти та системних інновацій, розробки та запровадження ефективних механізмів комерціалізації знань. Пріоритетного значення набуває стратегічний менеджмент у сфері ВНЗ, зокрема такі аспекти, як: діагностика та аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища ВНЗ; ідентифікація місії ВНЗ та розробка і реалізація конкурентних стратегій, що сприяють підвищенню рівня корпоративної культури та якості освітніх послуг; забезпечення результативного та ефективного процесу прийняття управлінських рішень та прозорості функції контролю та звітності ВНЗ. Вирішальним чинником у конкурентній боротьбі стає здатність ВНЗ адаптуватись до змін на глобалізованих ринках освітніх послуг, проявляти гнучкість у боротьбі з конкурентами та забезпечувати стійкі позиції на ринку.

Аналіз останніх публікацій по темі. Питання автономності ВНЗ, інтернаціоналізації вищої освіти, дослідницько-інноваційної складової освіти, механізмів забезпечення якості освіти досліджені такими вченими, як: Антонюк Л.Л., Василькова Н.О., Житник Н.В., Павленко А.Ф., Красовська О.Ю., Кулага І.В., Рашкевич Ю.М. [1-6].

Невирішені частини дослідження. Потребує подальшого вивчення та узагальнення досвід забезпечення автономності ВНЗ країн Європи.

Мета дослідження полягає у вивченні сутності, складових та рівнів прояву автономії ВНЗ, уточненні теоретико-методологічних основ діагностики рівня автономності ВНЗ. Досягнення мети дослідження обумовило необхідність встановлення та вирішення ряду завдань:

- уточнити сутність поняття «автономність ВНЗ» в аспекті організаційної, наукової та освітньої діяльності;
- дослідити механізм забезпечення автономності ВНЗ;
- конкретизувати показники оцінки автономності ВНЗ за напрямками: організаційна автономність, фінансова автономність, кадрова автономність, академічна автономність з урахуванням результатів досліджень Європейської асоціації університетів (European University Association – EUA);
- визначити особливості автономності ВНЗ на прикладі країн Європи.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Важливого значення набуває адаптація механізмів навчання і викладання Європейських ВНЗ до реформ, згідно до Болонського процесу. Адаптаційними чинниками є: політики національного та Європейського рівнів; соціально-економічні та демографічні тенденції, що впливають на організаційні та стратегічні процеси ВНЗ [4, 5, 7. с. 16]. На думку вчених, існує пряма залежність між ступенем автономії, наданої ВНЗ та здатністю до адаптації та стратегічної гнучкості. Тому університетську автономію називають «необхідною умовою успішності ВНЗ» [1].

Зовнішнє середовище функціонування ВНЗ характеризується складністю, турбулентністю, наявністю політичних реформ, спрямованих на збільшення інституційної автономії ВНЗ та запровадження нових моделей фінансування [7-10].

Європейська асоціація університетів (European University Assosiation – EUA), до якої входять 47 Європейських країн, сприяє системному та комплексному розвитку ВНЗ та пропонує ряд інструментів для діагностики якості освіти, рівня автономності ВНЗ. Загальна кількість студентів, що навчаються у ВНЗ-членах Європейської асоціації університетів (EUA) складає 17 млн. осіб [7, с. 16].

Результати дослідження автономності ВНЗ, проведені EUA, отримані шляхом анкетного опитування 451 ВНЗ із 46 країн. У опитуванні представлені переважно Європейські ВНЗ (311 закладів), засновані у період 1910-2010 рр. Отже, дослідженням охоплені «молоді» ВНЗ, що відображають загальну ситуацію та освітні тенденції в Європі.

Структуру вибірки за організаційною формою ВНЗ, що приймали участь у дослідженні рівня автономності слід охарактеризувати наступним чином: 92% – ВНЗ-публічні установи; 7% – ВНЗ-некомерційні організації; 1% – ВНЗ-комерційні організації.

Структуру вибірки за спрямуванням освітнього процесу ВНЗ, що приймали участь у дослідженні рівня автономності слід охарактеризувати наступним чином: 62% – міждисциплінарні ВНЗ; 16% – спеціалізовані ВНЗ; 11% – технічні ВНЗ; 8% – ВНЗ, що здійснюють прикладні наукові дослідження; 3% – інші ВНЗ [7, с. 20-21].

Загальний профіль 90% ВНЗ, що приймали участь у дослідженні Європейської асоціації університетів, характеризується як науково-дослідний ВНЗ. У якості респондентів було обрано 10 млн. студентів, що становлять 1/4 студентів Європейського простору освіти.

Дослідження автономності ВНЗ слід здійснювати з урахуванням таких чинників, як суспільна відповідальність та підприємливість ВНЗ. Також необхідно враховувати напрями прояву автономності ВНЗ та моделі автономності: контроль держави, напівавтономія, напівзалежність, незалежність (рис. 1).

Розроблена EUA методологія діагностики рівня автономності ВНЗ, складається з чотирьох напрямів діагностики: організаційна автономія; фінансова автономія; кадрова автономія; академічна автономія [8].

Кожний напрям діагностики містить відповідну систему показників, значення яких визначаються експертним методом з урахуванням вагових коефіцієнтів.

Організаційна автономія. Сферою реалізації організаційної автономії є побудова та функціонування організаційної структури управління, механізми реалізації управлінських технологій, специфіка прийняття управлінських

рішень. Організаційна автономія створює передумови для отримання прибутку в сфері комерціалізації знань, розвитку внутрішніх академічних структур та реалізації стратегічних управлінських рішень (табл. 1).

Організаційна автономія, відповідно до методології EUA, оцінюється за такою системою показників-індикаторів:

1. процедура відбору виконавчого голови (керівника) ВНЗ;
2. критерії відбору виконавчого голови ВНЗ;
3. звільнення виконавчого голови;
4. термін повноважень виконавчого голови;
5. зовнішні учасники в керівних органах ВНЗ;
6. здатність ВНЗ створювати академічні структури;
7. здатність ВНЗ створювати юридичні особи [8].

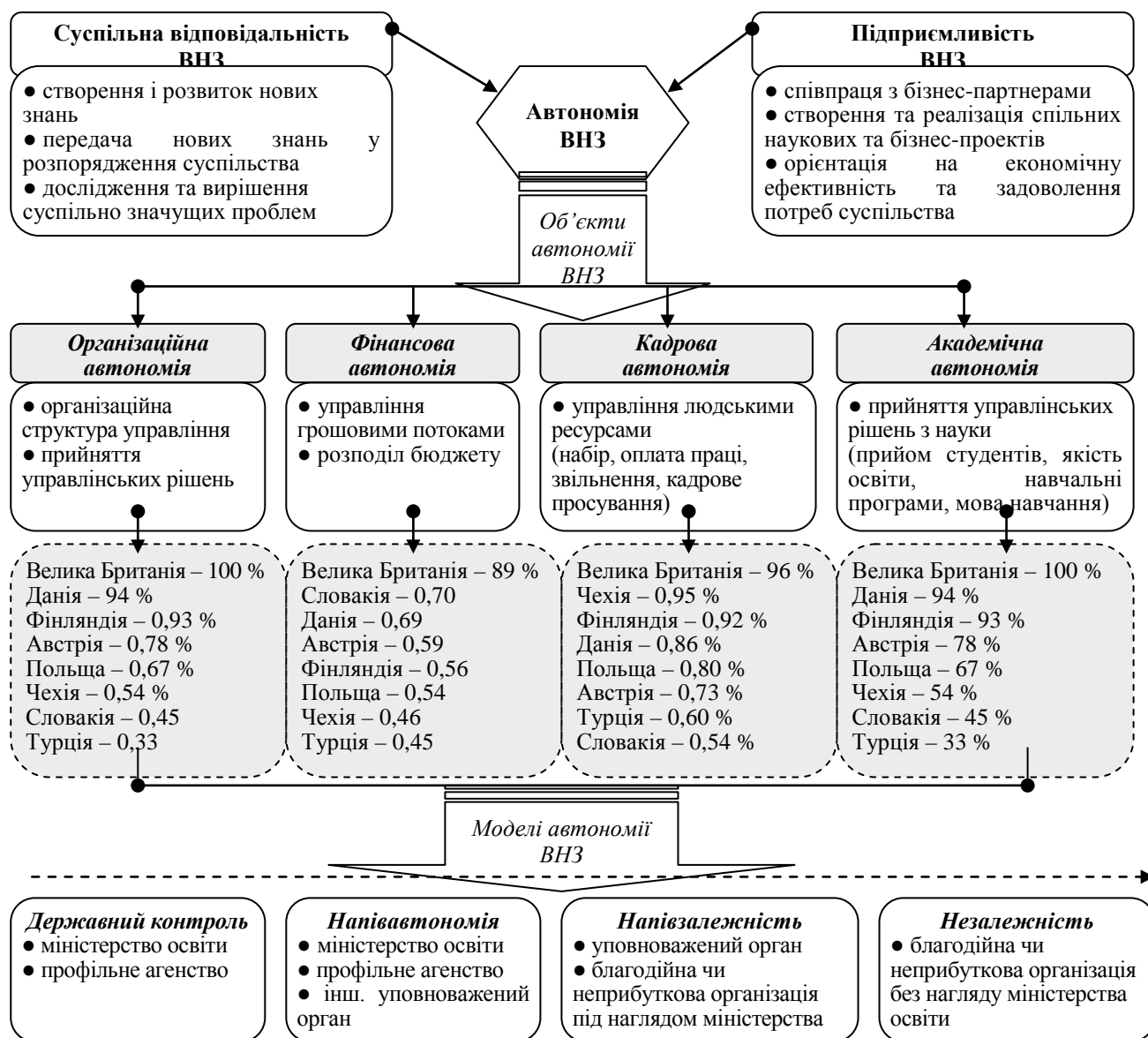

Рис. 1 Складові та моделі автономності ВНЗ (розроблено автором на основі [1, 8, 9])

Фінансова автономія відноситься до здатності ВНЗ самостійно управляти своїми грошовими потоками і розподіляти свій бюджет. Здатність незалежно управляти своїми фінансовими коштами дозволяє встановлювати і найповніше реалізовувати свої стратегічні цілі. Напрями діагностики фінансової автономії є:

1. тривалість циклу фінансування ВНЗ;
2. тип державного фінансування;
3. можливість отримання кредитування;
4. можливість зберегати фінансові кошти (запаси);
5. наявність у власності основних фондів (будівель);
6. вартість навчання для студентів ВНЗ країн ЄС на рівнях бакалавра, магістра, доктора наук;
7. вартість навчання для студентів ВНЗ країн, що не входять до ЄС, на рівнях бакалавра, магістра, доктора наук[8] (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг країн за складовими автономії ВНЗ [8, с. 53, 59, 61, 65]

Країна	Ранг	Оцінка	Країна	Ранг	Оцінка
Організаційна автономія			Фінансова автономія		
Велика Британія	1	1,00	Люксембург	1	0,91
Данія		0,94	Естонія		0,90
Фінляндія		0,93	Велика Британія		0,89
Естонія		0,87	Латвія		0,80
Німеччина		0,84	Нідерланди		0,77
Ірландія		0,81	Угорщина		0,71
Португалія		2	0,8		Італія
Австрія	0,78		Португалія	0,70	
Норвегія	0,78		Словакія	0,70	
Литва	0,75		Данія	0,69	
Нідерланди	0,69		Ірландія	0,66	
Польща	0,67		Швейцарія	0,65	
Латвія	0,61		Австрія	0,59	
Франція	3	0,59	Германія	3	0,58
Угорщина		0,59	Фінляндія		0,56
Італія		0,56	Швеція		0,56
Іспанія		0,55	Іспанія		0,55
Швеція		0,55	Польща		0,54
Швейцарія		0,55	Литва		0,51
Чехія		0,54	Норвегія		0,48
Кіпр		0,50	Чехія		0,46
Ісландія		0,49	Франція		0,45
Словакія		0,45	Турція		0,45
Греція	0,43	Ісландія	0,43		
Турція	4	0,33	Греція	4	0,36
Люксембург		0,31	Кіпр		0,23

Кадрова автономія відноситься до здатності ВНЗ самостійно управляти своїми людськими ресурсами, за такими основними аспектами кадрової політики, як:

1. процедури набору кадрів – старших наукових співробітників, старшого адміністративного персоналу;
2. оплата праці;
3. звільнення персоналу;
4. процедури кадрового просування.

Забезпечення конкурентоспроможності ВНЗ обумовлює необхідність залучення та розвитку найбільш кваліфікованого професорсько-викладацького та адміністративного персоналу. Ключового значення набуває механізм оплати праці. Здатність ВНЗ вільно управляти рухом персоналу (призначати та звільняти з посад) підвищує гнучкість ВНЗ та забезпечує конкурентні переваги в кадрових питаннях. При цьому дотримання законів і норм праці, звичайно, не слід розглядати як обмеження автономії ВНЗ.

Вільний вибір мови викладання також може мати важливе значення в контексті інституційних стратегій інтернаціоналізації ВНЗ. Хоча механізми забезпечення якості є найважливішими стратегічними інструментами, пов'язані з ними процеси можуть бути обтяжливим і бюрократичним. Тому ВНЗ повинні проявляти гнучкість у виборі режиму забезпечення якості навчального та освітнього процесу (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг країн за складовими автономії ВНЗ [8, с. 53, 59, 61, 65]

Кадрова автономія			Академічна автономія		
Країна	Ранг	Оцінка	Країна	Ранг	Оцінка
Естонія	1	1,00	Ірландія	1	1,00
Велика Британія		0,96	Норвегія		0,97
Чехія		0,95	Велика Британія		0,94
Швеція		0,95	Естонія		0,92
Швейцарія		0,95	Фінляндія		0,90
Фінляндія		0,92	Ісландія		0,89
Латвія		0,92	Кіпр	2	0,77
Люксембург		0,87	Люксембург		0,74
Данія		0,86	Австрія		0,72
Литва		0,83	Швейцарія		0,72
Ірландія		0,82	Германія		0,69
Польща		0,80	Швеція		0,66
Австрія		0,73	Польща		0,63
Нідерланди		0,73	Італія		0,57
Ісландія	2	0,68	Іспанія	3	0,57
Норвегія		0,67	Данія		0,56
Угорщина		0,66	Словакія		0,56
Португалія		0,62	Латвія		0,55

Германія		0,61	Португалія		0,54
Турція	3	0,60	Чехія	4	0,52
Словакія		0,54	Нідерланди		0,48
Італія		0,49	Угорщина		0,47
Кіпр		0,48	Турція		0,46
Іспанія		0,48	Греція		0,40
Франція		0,43	Франція		0,37
Греція	4	0,14			

Академічна автономія відноситься до здатності ВНЗ приймати рішення з різних наукових питань, таких як: прийом студентів, академічного змісту освітніх програм, контроль якості, впровадження програм навчання і мови навчання

Можливість прийняти рішення щодо загальної чисельності студентів і встановлених критеріїв допуску є фундаментальними аспектами інституціональної автономії. У той час як кількість навчальних місць має важливе значення для статусу і фінансування ВНЗ, здатність обирати студентів вносить значний вклад у забезпечення якості навчання та відповідність запропонованих ВНЗ освітніх програм інтересам студентів.

Рейтинг країн за рівнем автономії ВНЗ поділяється за рівнями [8, с. 57]: 1 – «найвищий» рівень (100 – 80 %); 2 – «помірно високий» (80 – 60 %); 3 – «помірно низький» (60 – 41 %); 4 – «низький» (41 – 0 %).

За складовою організаційної автономії серед ВНЗ Європи за всіма показниками лідирує Велика Британія. Це означає, що система вищої освіти в цій країні регулюється та функціонує без втручання держави. Також рейтинг системи вищої освіти таких країн, як Данія, Естонія, Фінляндія, Ірландія, Німеччина перевищує 80%, що дозволяє віднести ці країни до кластеру ВНЗ з найвищим рівнем організаційної автономії (табл. 1). Топ-рейтинг за фінансовою складовою складають країни: Люксембург, Естонія, Велика Британія.

Високу оцінку кадрової автономії отримали такі країни, як: Естонія, Велика Британія, Чехія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Латвія, Люксембург, Данія, Литва, Ірландія. Країнами, що лідирують за академічною автономією є: Ірландія, Норвегія, велика Британія, Естонія, Фінляндія, Ісландія (табл. 2).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вплив економічної кризи на поточний стан університетської автономії, зокрема заходи жорсткої економії у ВНЗ, визнано однією з основних проблем на світовому ринку вищої освіти [1-6, 8].

Підвищення рівня академічної автономії ВНЗ базується на забезпеченні якості освіти, дотримання свобод абітурієнтів та студентів щодо вибору навчального закладу та освітніх навчальних програм. Вибір студентами мови навчання здійснюється переважно у 2/3 європейських країн. Необхідність забезпечення ефективності системи вищої освіти і оптимального ступеня

інституційної гнучкості орієнтує уряди країн Європи на створення механізмів адаптивного управління. Тому важливо створити механізми, такі як діалог із зацікавленими сторонами, які підвищують ефективність і стимулюють підприємництво без зниження інституційної автономії ВНЗ.

Література

1. Павленко А.Ф. Університетська автономія в системі конкурентоспроможного розвитку вищої освіти [Текст] / А.Ф. Павленко // Університетська освіта. — № 1. — 2011. — С. 6-13.
2. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні [Текст] : монографія / [А. Ф. Павленко та ін.]. — К. : КНЕУ, 2014. — 350 с.
3. Красовська О. Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [Електронний ресурс] / О. Ю. Красовська // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Економіка». — 2011. — № 2. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_econ/2011_2/Kras_ka.htm. — Назва з екрану.
4. Кулага І. В. Формування єдиного відкритого освітнього простору як провідна тенденція розвитку сучасної системи освіти [Електронний ресурс] / І. В. Кулага // Університетська освіта. — 2012. — № 1. — С. 66—68. — Режим доступу : http://ivo.kneu.edu.ua/ua/univ_osvita. — Назва з екрану.
5. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти [Текст] : монографія / Ю.М. Рашкевич. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. — 168 с.
6. Забезпечення якості освіти: теорія та практика [Текст] : колективна монографія / під заг. ред. Н.В.Житник. — Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2011. — 300 с.
7. Trends 2015 : Learning and Teaching In European Universities [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eua.be/Libraries/publications-homepage-list/EUA_Trends_2015_web. — Назва з екрану.
8. University Autonomy in Europe II The Scorecard [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.eua.be/Libraries/publications/University_Autonomy_in_Europe_II_-_The_Scorecard.pdf?sfvrsn=2. — Назва з екрану.
9. European University Association. Annual report 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eua.be/Libraries/publications-homepage-list/EUA_Annual_Report_2014.pdf?sfvrsn=8. — Назва з екрану.
10. Higher aspirations: An agenda for reforming European universities [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://aei.pitt.edu/8714/1/BPJULY2008University.pdf> — Назва з екрану.